

Kdo gospoduje medijem?

Peter Jančič

Pluralnost (politična raznolikost na ravni lastništva časopisov, uredniških politik in kadrovske zastopanosti novinarjev in urednikov) v tisku se je od osamosvojitve spreminjala, a o tem večjih razprav in študij v državi ni. Pri lastniških spremembah obstaja nekaj več podatkov, Sandra B. Hrvat in Brankica Petković že desetletje skušata ugotoviti, kdo naj bi bili lastniki, in ponujata vsaj nekaj temeljnih podatkov. Nazadnje denimo v knjigi *In temu pravite medijski trg?* Študija je dragocena, ker olajša razumevanje dilem pluralnosti in avtonomije, ki jih brez lastniške dimenzije ni mogoče presojati. Področje vpliva oblasti v medijih je bilo dolga leta podvrženo očitni samocenzuri zaradi ocene, da bi podatki škodovali ugledu medijev, novinarjev in oblasti. Položaj se je spremenil po zamenjavi na vrhu vlade leta 2004, ko je vpliv na medije, sicer v manjšem delu kot prej vlade LDS, pridobila vlada SDS. Novinarji in njihove organizacije, ki so prej molčali, so sprožili glasno kampanjo, katere cilj je bil ohranitev položajev in vpliva ter žalovanje za bolj uniformnimi in predvidljivimi časi, ko so povsod vladali »naši«.

Kratek privid avtonomije in svobode

V zadnjem desetletju ni bilo veliko razprav, kakšen vpliv ima lastnik in da je za državo in podobo medijske krajine pomembno, kdo bodo po tranziciji (lastninjenju) lastniki medijev. V tranzicijo so vsi mediji vstopili kot državni in v prejšnjem sistemu je imela nanje direkten vpliv edina takrat vladajoča stranka, ki jo je pred spremembo sistema vodil kasnejši predsednik Milan Kučan. Iz časa prejšnjega sistema ostaja vrednota, da je direkten vpliv oblasti na medije za večji del javnosti in novinarjev nesprejemljiv. Hkrati pa je obstajal tudi po osamosvojitvi. Politiki z leve in desne so si z lastninjenjem skušali zagotoviti dolgoročen vpliv. Zaradi strukturiranosti oblasti in procesov lastninjenja so bili

uspešnejši z leve. Razlog, da javne razprave o tem ni bilo veliko, je bil preprost. V burnem času osamosvajanja, ko so si prevrati kar sledili, je bila večina največjih tiskanih medijev v državi nekaj časa brez pravih lastnikov, kasneje, do sredine 90-ih let, je kazalo, da bi lastniki lahko postali zaposleni uredniki in novinarji. A s prodajo deležev novinarjev in urednikov se je zgodil preobrat – največji mediji so se zopet znašli pod nadzorom oblasti in politike, deloma celo istih politikov. Mediji so bili krajši čas torej relativno avtonomni v odnosu do lastnikov, saj jih ni bilo. Najbrž celo bolj, kot so kjer koli v zahodnem svetu. A to je bil le kratek privid, realnost je medijske hiše naglo ujela. Politika ni postala lastnik neposredno, zgodilo se je v procesu lastninjenja, katerega vsebino je določala politika, preko podjetij in institucij, ki jih je oblast obvladovala. Najbolj značilen primer je morda mariborski dnevnik *Večer*, kjer so zaposleni lastniške deleže prodajali med zadnjimi, kot novi lastnik pa se je prikazala banka v popolni državni lasti, njen direktor je postal predsednik nadzornega sveta časopisne hiše. Ko je oblast spet pridobila vpliv, je bila na prvem mestu zamenjava relativno uspešnega urednika in predsednika uprave, ki sta prej oba prodala lastniške deleže v prepričanju, da ju ne bodo zamenjali, in k temu spodbujala tudi novinarje. Ko govorim o uspešnosti, sodba temelji na prodajnih številkah. Po zamenjavi konec 90-ih let se je začelo obdobje dokaj dramatičnega padanja prodane naklade *Večera*. Za direktorja in urednika so novi lastniki dvakrat zapored postavili osebi, ki sta prišli izven podjetja in sta že zato imeli težave. Ker z mediji niso imeli izkušenj niti lastniki, se je zdelo, da sploh ne vedo, kaj hočejo. Deloma pa so imeli kratkoročne cilje – iz časopisa potegniti čim več dobička, pa čeprav bo izguba vrednosti zaradi zmanjšanja tržnega deleža bistveno višja od izplačanega dobička. Znižali so stroške, ki so se jim zdeli nepotrebni: za dopolnjevanje in ohranjanje novinarske in uredniške ekipe, oglaševanje, distribucijo, vsedržavne ambicije časopisa ... Vrednost podjetja se, dokler so lastniki državni, ni vrednotila tržno. Propadanje je ostalo prikrito.

Avtonomni lastniki ali uredniki?

Termin avtonomija uredništev in novinarjev ima pomen le, če določimo, kdo je tisti, ki bi v sprejemanje odločitev lahko posegal, do koga bi ta avtonomija morala biti zagotovljena. Ko govorimo o lastnikih, jim ni mogoče odrekati pravic na področju upravljanja (kadrovskih delimo, ko gre za določanja članov nadzornega sveta, uprave in odgovor-

nega urednika), določanja temeljnih programskih standardov, finančnih in strateških ciljev in nadzora. V vsakodnevne odločitve urednikov in novinarjev velikih časopisov, kako opravljati delo, pa se po veljavni ureditvi lastniki ali njihovi zastopniki v največjih tiskanih medijih ne bi smeli vpletati in je to praviloma tudi nerazumno z vidika časopisa. Enako velja za druge, ki imajo moč pritiska (denimo oglaševalci), kjer je za varovalke v največjih medijih poskrbljeno z ureditvijo, da so oglaševalski in uredniški oddelki strogo ločeni. Ko gre za politike (če izpustimo lastniški vpliv) in druge, o katerih novinarji pišejo, je varovalka spoštovanje profesionalne etike, znanje in pogum novinarjev ter urednikov in notranji medsebojni nadzor. Jasno določena pravila, kdo kaj sme, so glavno varovalo pred zlorabami novinarjev in urednikov, kjer meje ravnanja določa kodeks novinarske etike, ta pa je v veliki meri neusklajen z realnim ravnanjem v medijih. Zadnja leta v polemikah vlada huda pojmovna zmeda, ko se konflikti znotraj medijev med uredniki in novinarji naglo označujejo kot poseg v avtonomijo od zunaj. Omenjeni konflikti niso novost, ki bi se začela po zadnji zamenjavi oblasti pred tremi leti. Enaki spori so se dogajali tudi v preteklosti, a so praviloma ostajali znotraj hiš. Preprost kriterij, po katerem je mogoče razločiti politično manipuliranje od resnih dogodkov, je, če vsak primer konkretno preverimo, prizadeti pa imajo pravico sprožiti tudi spor pred častnim razsodiščem, ki jih zadnja leta ni bilo. Omenjeni konflikti se lahko razrešijo le znotraj novinarskih hiš ali častnega razsodišča, po pravilih v novinarski skupnosti namreč nihče drug ne more biti arbiter. V tem smislu je bilo prenašanje razprave na državno politiko (denimo z razvpito novinarsko peticijo), ko gre za notranje dogodke, celo tvegano. Komunikologi bi najbrž rekli: »Poziv volku, naj posreduje med ovcami.«

Da je koncept avtonomije uredništev (ne samo pri nas) relativen in pogosto prihaja do kršitev, je znano. Eden takšnih primerov je denimo dogodek na *Delu*, ko so predstavniki Laškega zapretili, da bodo direktor in vsi najpomembnejši uredniki odstavljani, če bodo še predstavljali pomisleke, da je njihov prevzem Uniona sporen, ko se je država odločala, ali ga bo dovolila. Pri lastniškem nadzoru medijev ni nepomembna dimenzija, ko skušajo zasebni lastniki velike in vplivne medije uporabiti kot sredstvo pritiska proti vladi, na kar ob prej omenjenem (iz časa prejšnje vlade) kažejo pritiski na konkretne dnevne odločitve uredništva *Maga* v lanskem letu.

Svoboda prisluškovanja in preiskav

Sam kot odgovorni urednik, kar sem bil leto in pol, z lastniki in nadzorniki nimam spornih izkušenj, ko bi zahtevali, da moram ravnati neprofesionalno. Več pritiskov h kršitvam profesionalnih standardov je bilo od posameznih skupin novinarjev in sistematično iz novinarske organizacije, a tem se je bilo mogoče upreti. Bili so politični pritiski, kaj bi morali ali ne smeli objavljati z vseh strani, a ti so običajen del igre v časopisih. Tudi pritisk na koncu, naj se kot urednik po prevzemu podjetja in nagli zamenjavi članov nadzornega sveta umaknem, je bil legitimen. Lastnik nima pravice posegati v delo urednika, lahko pa ga zamenja, če si želi drugačno uredniško politiko. Svoboda, ko govorimo o medijih, je termin, ki je deloma povezan z zakonskim in siceršnjim okoljem, v katerem delujejo mediji. Ustavna in zakonska ureditev je dobra, na praktični ravni je bilo veliko konfliktnih položajev, ki so izvirali iz tradicije, da so oblasti medije in novinarje vedno nadzorovale. Deloma jih je razkrila razsodba vrhovnega sodišča v primeru Kos-Ranc, ki je kot nezakonita označila skoraj vsa prisluškovanja novinarjem, tudi tista, ki so jih dovolili sodniki, in ki je kot nezakonite označila preiskave stanovanj novinarjev in uredništev, če zanje ni bilo tehtnih razlogov. Omenjenih mejnih dogodkov, ki so bili jasen pritisk na novinarje in medije, je bilo še ob prelomu tisočletja veliko.

Popolne avtonomije in svobode novinarjev ter urednikov ni. Omejena je s profesionalnimi pravili, uredniško politiko in programskimi zasnovami. Eno temeljnih profesionalnih pravil je, da novinar ali urednik ne sme lagati. Resnica je termin, ki se praviloma pojavlja v prvih členih vseh kodeksov novinarske etike. Tovrstni so bili mnogi konflikti v zadnjih letih, ki so bili javnosti prikazani kot politični: novinar je kršil profesionalna pravila, ko je urednik ukrepal, da bi zavaroval pravico javnosti do obveščенosti, pa je prizadeti s pomočjo novinarske organizacije to razglasil za političen poseg urednikov v svobodo in avtonomijo medija ter novinarja. Razlogi, da je pri tem sodelovala novinarska organizacija, so bili povezani s predsednikom organizacije. Novinarji so ob profesionalnih načelih dolžni spoštovati uredniško politiko, ki jo določa odgovorni urednik, urednik pa programsko zasnovano. Spori, ko so posamezni novinarji v zadnjih letih nasprotovali uredniškim odločitvam v posameznih časopisih, niso bili zanimivi le z vidika politizacije medijev. Bili so tudi poskus, da bi uredniško politiko prevzel nekdo drug in ne tisti, ki edini ima formalna pooblastila. In pri tem je past

obratna tistemu, pred čemer so uporniki svarili. Če ne odloča urednik, bo odločal politik, velik oglaševalec ...

Ko so imeli vpliv levi

Lastniški vpliv politike je imel v zadnjem desetletju posledice na upravljanja in urejanja medijev, kadrovske odločitve so odsevale lastniški vpliv. V desetletju LDS-ovih vlad je, ob nespornem primatu LDS, potekal kvečjemu spopad za manjši vpliv različnih strank, ki so bile koalicijske partnerice v različnih vladah. To ne pomeni, da so na vrh najpomembnejših medijev politiki postavljali politike. Direktno se je to dogajalo le v nekaterih lokalnih medijih, na državni ravni pa veliko bolj sofisticirano, praviloma s selekcijo v okviru profesionalnih ekip, ki v medijih delajo. Kateri novinar bo dobil višji status, kateri bo postal resorni urednik in – kjer je bilo nadzora največ – kdo je sprejemljiv za položaj odgovornega urednika. Izjema, ko je bilo poseganje povsem neposredno, je morda čas volilnih kampanj v nekaterih regionalnih in lokalnih tiskanih ter elektronskih medijih, kjer so politično nastavljeni predsedniki uprav posameznim kandidatom omogočali oglaševanje čisto mimo zakona (primer kampanje Jelka Kacina na Gorenjskem leta 2000) in s tem prednosti pred konkurenti, novinarjem pa onemogočili poročanje. Ko sva z novinarko Katjo Šeruga to dogajanje v *Večeru* predstavila javnosti, nadzorne institucije države, ki so bile kadrovske pod vplivom vlade, niso reagirale.

Do prvega večjega preobrata, pri katerem gre za kadrovske vpliv oblasti v tisku, je prišlo po zamenjavi oblasti leta 2004, a zaradi procesov lastninjenja, ki so se medtem deloma že dokončali, je bil vpliv te vlade relativno manjši kot prejšnjih, ki so postopek lastninskega preurejanja medijev začele in imele več časa za »kadrovske« vplivanje. Zamenjave po letu 2004 so bile tudi poskus delnega izravnavanja vpliva leve in desnice v medijih in hkrati nevtralizacije vpliva velikih korporacij (Laškega in Zorana Jankoviča) v državi, ki so ga prej imeli na medije.

Dobra posledica je bila, da se je vsaj začasno povečala konkurenčnost in tekmovalnost med mediji. Predvsem med *Dnevnikom* in *Delom* na ravni Ljubljane in države. *Večer*, kot tretji veliki dnevnik, se je iz nacionalnega spopada po poslovno varčevalni filozofiji umaknil v svoje regijsko okolje že po zamenjavah v prejšnjem tisočletju. Posebnost v konfliktu je, da je trg časopisov relativno majhen in ima nekaj monopolnih značilnosti v vsakem primeru. *Večer* ima večino bralcev na Štajerskem, kjer *Delo* in *Dnevnik* ne prodata skoraj nič.

Ko vpliv pridobijo desni

Tudi pri zamenjavah po letu 2004 velja, da politika vanje ni neposredno posegla, v smislu, da bi uprave ali vodenje uredništev prevzeli kadri izven medijev. Šlo je, s pomočjo lastnikov (enakih kot prej), za vpliv na izbire in selekcijo znotraj novinarske skupnosti. Še manj si je s pomočjo povezanih podjetij desnica zagotovila dolgoročni lastniški vpliv, kot si ga je pred tem skušala LDS. Praktična posledica dogajanja – če pogledamo širše – v zadnjem desetletju je bila, da so najpomembnejši uredniki medijev bili praviloma novinarski profesionalci (menjave urednikov na *Večeru*: Milan Predan, Majda Štruc, Darja Verbič, Tomaž Ranc, menjave urednikov na *Delu*: Tit Doberšek, Mitja Meršol, Darjan Košir, Jani Virk, Peter Jančič, Janez Markeš). Vsi uredniki z izjemo Markeša, ki je prišel s političnega tednika *Mag*, so z enega od obeh omenjenih dnevnikov ali nacionalne televizije. Pred imenovanjem na najvišji položaj pa z izjemo Štrucove in Ranca vsaj pomembni resorni uredniki ali dopisniki v tujini. Manj je to značilno za predsednike uprav. »Kadrovska avtonomnost novinarske skupnosti« se je v času, ko je desnica imela nekaj vpliva na kadrovske odločitve, v primerjavi s časom prej in kasneje celo povečala. Na ravni *Dela* je pred Danilom Slivnikom časopis vodil Tomaž Perovič, ki prihaja iz novinarske in uredniške skupnosti, isto velja za Slivnika, ki pa ga je nasledil Peter Puhan, ki z mediji v karieri nima izkušenj. Podobno velja za *Večer*, kjer so bili po dvojcu Božo Zorko (uprava) in Milan Predan (uredništvo) iz časa osamosvajanja vsi direktorji brez medijskih izkušenj. Edina izjema je bil v letih 2006 in 2007 Milan Predan.

Kako je pretresla povečana pluralnost v medijih, se je pokazalo v ostrih javnih razpravah po zamenjavi na vrhu *Dela* leta 2006 (ko je bil za šefa uprave imenovan Danilo Slivnik, za urednika pa kasneje avtor tega besedila). Takrat je skupina novinarjev celo javno protestirala proti konceptu iz uredniškega programa, da mora *Delo* poročati točno, pošteno in uravnoteženo. Koncept uravnoteženosti pri poročanju je obveljal za skrajno spornega, čeprav sodi med povsem običajne standarde kakovostnega tiska in je uravnoteženost vključena v programsko zasnovu časopisa *Delo*, ki je bila določena še pod prejšnjimi upravami in v času prejšnjih vlad. Druga možnost je le strankarsko navijaštvo, ki so ga brez slabe vesti kritiki uredniškega koncepta javno zagovarjali.

Razpravo skrajnežev med kritiki je bilo mogoče razumeti preprosto: *Delo* mora ostati levičarski časopis, o kakšni notranji pluralnosti ne sme biti niti govora. To je bilo povsem nerealistično in sem temu na-

sprotoval, ker ni bilo v skladu s temeljnimi profesionalnimi standardi, ki veljajo za resni tisk, h katerim sodi tudi načelna nepristranskost in vsestranskost pri obveščanju v sporih v družbi in programsko zasnovano medija. O izvrševanju temeljnih programskih načel je bila kasneje vrsta ostrih konkretnih sporov s posameznimi novinarji (Matija Grah, Rok Kajzer, Gorazd Utenkar), ki se temeljnih uredniških pravil niso bili pripravljene držati in se o tem tudi ne pogovarjati z urednikom (uredniki). Praviloma so skušali v konfliktu prenesti razpravo na polje političnega, da jih resorni ali odgovorni urednik kritizira po nalogu vlade ali kakega ministra, kar je bila vsakič laž. Ali pa preprosto, da gre za poseg v njihovo svobodo. Najbolj očitno je pot politične razprave izbral Grah, ki je trdil, da je njegov odpoklic zahteval zunanji minister Dimitrij Rupel. Takšne zahteve nikoli ni bilo.

Točna informacija bi bila, da je urednika veleposlanik na Dunaju in nekdanji profesor mednarodnih odnosov Ernest Petrič, hkrati eden najuglednejših in mednarodno cenjenih slovenskih diplomatov, v enem od pogovorov opozoril na pristransko obveščanje dopisnika o dogajanju v avstrijski politiki, ki je, kot je pokazalo preverjanje, izviralo iz močnega osebnega političnega stališča novinarja, da je dogovarjanje o ustavnem zakonu v sosednji državi povsem nesprejemljivo, ko je bilo to sprejemljivo za vse večje politične stranke v Avstriji in tudi za vsaj del slovenske politike in ko je bila dilema, ali bo ustavni zakon s potrebno dvotretjinsko večino sprejet, v tem, kakšna bo ponujena rešitev v zakonu, ne pa forma. Zakon je na koncu tudi padel zaradi vsebine in ne forme. Zagate s pristranskim obveščanjem zaradi osebnih stališč in trdih političnih prepričanj poročevalcev drugi mediji v državi niso imeli. Preverjanje (v Avstriji) je pokazalo, da je imel veleposlanik prav, novinar pa se o tem, da bi bilo kar koli lahko narobe, ni bil pripravljen niti pogovarjati z urednikom. Čeprav je šlo za očiten primer enostranskega obveščanja, ko je vsaj delno korektno obveščeno javnosti zagotovilo šele kasnejše uredniško posredovanje in delo drugih avtorjev.

Argument, da je z močnim osebnim stališčem in neprofesionalnim ravnanjem skušal vplivati, da bi bil razplet ugodnejši za manjšino, ne vzdrži premisleka. Vpliva, da bi se formi v sosednji državi odrekli, ni bilo nobenega. Da bo zaradi vsebine stvar najverjetneje padla, pa je bilo predvidljivo, a za dopisnika nezanimivo. Podrobnost, ki ni nepomembna, je, da dopisnik ni imel izobrazbe, sploh ne s področja, ki ga je spremljal, njegov kritik pa je bil profesor mednarodnega prava točno s tega področja. Na fakulteti je poučeval tudi urednika. Politično je le malo ljudi v državi, ki bi Ernesta Petriča uvrstili med nekakšne desničarje. Se

je pa stališče novinarja v celoti ujelo s kritikami dela levih intelektualcev v državi, ki ob podobnih konfliktih v preteklosti (glede avstrijske državne pogodbe), z enakimi idejami, kako bi moral ravnati, niso pričali že Janeza Drnovška. Kasneje je Grah postal vir nekoliko črnega humorja v uredniškem odboru, kjer smo – po dogovoru, da pričakujemo, kaj bo storil dopisnik v Avstriji – hkrati sprejeli tudi že dogovor, kdo bo rešil problem, saj dopisnik svojega običajnega dela zanesljivo ne bo opravil iz čisto zasebno političnih razlogov. Denimo za *Sobotno priložilo* napisati »Portret tedna« o Petriču, ko je bil imenovan na izjemno pomemben mednarodni položaj. Dogovor je bil: če dopisnik ne bo pripravljen pisati, bo kasneje to rešil urednik redakcije. V dokumentaciji je ostalo, kdo je na koncu opravil intervju, saj portreta ni bilo – resorni urednik. Kriv, ker bi naj postavljaj zahteve, pa je bil na koncu – po Matiji Grah in Gregorju Repovžu – zunanji minister Rupel. Kako je že z resnicoljubnostjo novinarjev?

Koliko je bilo teh zamenjav?

Po zamenjavi oblasti leta 2004 v korporaciji *Dnevnik*, ki je po moči v celoti gledano edina vsaj podobna *Delu*, zamenjav na ravni uprav in urednikov ni bilo, pa tudi na vrhu *Slovenskih novic*, ki so daleč najpomembnejši tabloid, izdaja jih *Delo*, je urednik ostal isti. V javnosti je obveljala trditev o zamenjavah skoraj vseh urednikov, kar je bila – ko govorimo o tisku – manipulacija. Združena je bila z drugo trditvijo, da se kaj takega še ni dogajalo, kar je spet povsem neresnično. Na *Delu*, *Večeru* in nacionalni televiziji so se namreč zamenjave v zadnjem desetletju kar vrstile. In se še. Na javni televiziji je zaradi zlorab politične moči v prejšnjem desetletju (neuspešno) posredovalo celo ustavno sodišče. Razlog za netočnost in zavajanje je bil političen. Okriviti trenutno vlado vplivanja na dogajanje v medijih in prikriti, da bi se kaj takega (še v večji meri) dogajalo prej. Glavni akter manipulacije je bil predsednik društva novinarjev Gregor Repovž s skupino povezanih novinarjev v več medijev, ki računajo na dolgoročne koristi takšnega povezanega delovanja.

Repovž je bil leta 2006 še novinar *Dela*, a kasneje imenovan za urednika *Mladine*. Zanimiv je konflikt, ko je kot novinar *Dela* na prikrit način z nepopolnimi podatki o dogajanju v medijih manipuliral v lastnem časopisu. Del dopisa, ki ga je kot predsednik društva novinarjev pred tem poslal ministru za kulturo, se je pojavil v članku dopisnika s Primorske o dogajanju na *Primorskih novicah*. Preverjanje, saj je bilo nenavadno, da bi ugleden dopisnik na tak prozorno strankarski način

manipuliral s podatki, je pokazalo ne le, da so podatki Repovževi, pač pa, da jih je sam tudi poslal. Vir podatkov (predsednik društva novinarjev), ki je pomemben, da bi javnost lahko presodila (ne)verodostojnost, je bil prikrit, odgovor Repovža pa, da je to rutinska praksa na *Delu*. Fizično sicer ni bilo nobene potrebe, da bi kdo podatek poslal dopisniku na Primorsko, da bi jih ta dodal k tekstu. Dodatek, z jasnim virom in avtorstvom, bi lahko bil dodan v Ljubljani. Objava bi bila sicer, zaradi necelovitosti, še sporna, a vsaj v mejah profesionalnega ravnanja.

Med uredniki pomembnih tiskanih medijev, imenovanimi v zadnjem desetletju, je Repovž edini, ki za položaj ni izpolnjeval niti minimalnih kriterijev – ni imel izobrazbe in nobenih resnih uredniških izkušenj, niti na najnižjih položajih. Veso Stojanov na vrhu *Maga* je v tem smislu veliko ustrežnejša izbira. Društvo novinarjev, ki ga Repovž vodi, je ob spornem imenovanju odgovornega urednika *Mladine*, torej Repovža, molčalo. Povrh se je Repovž pridružil urednikom, ki jim zadnja leta ni uspelo dobiti večinske podpore novinarjev. Od osmih novinarjev sicer levo usmerjenega tednika so ga podprli štirje.

Zakaj notranja pluralnost?

Ob lastniški pluralnosti, ki je v Sloveniji po tranziciji v tem, da dva konglomerata (Laško in DZS) obvladujeta skoraj vse, kar res šteje na področju tiska, in se z mediji občasno na različne načine priklanjata ali izsilujeta politike, je zanimiva še notranja pluralnost. Notranje pluralna je bila ves čas tranzicije večina največjih medijev, tudi denimo levičarsko usmerjen politični tednik *Mladina*, kjer redne kolumne, ki izrazito odstopajo od siceršnje usmeritve, piše Bernard Nežmah. Razlogi za to so deloma tržni, bralci so različni in pametno je vsem ponuditi nekaj, deloma pa celo profesionalni – pri poročanju o političnih elitah se vzpostavijo povezave, notranja pluralnost je koristna pri pridobivanju informacij, pa tudi za produkcijski proces, ker sproža tekmovalnost, razpravo ter medsebojni nadzor in zato lahko vodi k boljšemu izdelku. Seveda v primeru, da uredniške ekipe znajo obvladati in usmerjati notranje razlike.

Pluralnost je, znotraj posameznih medijev, smiselno ocenjevati na dva načina – poročevalskem in mnenjskem delu. Vsebina poročevalskih zapisov v medijih načeloma sicer ne bi smela biti odvisna od političnega nazora poročevalcev in urednikov (po pravilu, da ljudi ne zanima, kaj misli poročevalec, ampak sam dogodek in mnenja pomembnih akter-

jev). Poročilo o dogodku bi moralo biti enako točno, pošteno in vsestransko, če ga napiše novinar, ki je po nazoru bližje levici ali desnici. Dejansko dogajanje ne kaže, da bi v medijskem prostoru lahko govorili o tovrstnem profesionalizmu. Izbira ključnih poročevalcev v veliki meri opredeli način poročanja o ključnih državnih institucijah in akterjih. Čigave interpretacije in pogledi bodo predstavljeni? Bo to predvsem pogled vladajočih ali tudi opozicije? Bo ob morebitnem povzemanju ostre kritike zapisan tudi odziv kritiziranega ali ne? Kakšne bodo vrednostne oznake ob posameznikih? Bodo podatki predstavljeni celovito, ali samo tisti del, ki je politično primernejši? Še posebej zanimivi s tega vidika so poročevalci iz parlamenta, vlade in političnih strank ter primerjava njihovih izdelkov v različnih medijih. Poročila različnih avtorjev se dramatično razlikujejo. Tudi znotraj medija različni novinarji ponujajo različno kakovostne in profesionalno korektne izdelke. Pomembna je vloga urednikov (ki jih imajo le največji mediji) in določijo naslove, grafično opremo in razporeditev. Tudi na to imajo lahko vpliv osebni politični nazori posameznikov. Notranja pluralnost je pri teh odločitvah koristna zaradi medsebojnega nadzora pred zlorabami.

Druga dimenzija znotraj posameznih medijev so mnenjski zapisi (komentarji, kolumne), za katere je osebno stališče avtorjev pričakovano, kjer morebitna pristranskost ni sporna in po katerih se po svetu običajno presoja vrednostna opredelitev medijev. K svobodi tiska sodi, da so časopisi lahko pristranski, čisto nič narobe ni, če se kak časopis razglasi za levega ali desnega. Praviloma pa se veliki časopisi temu odločno izogibajo, ker omeji doseg časopisa. Strankarski časopisi, če pogledamo skrajnost, so le redko tržno uspešni.

Na notranjo pluralnost je preozko gledati kot zgolj na notranjo členitev med nazorsko leve in desne, členitev je bila tudi med tistimi, ki bi jih nazorsko lahko uvrstili na levo, med pristaše posameznih strank in voditeljev levice (Drnovšek, Kučan, Pahor, Golobič, Rop, Kresal), podobno bi bilo to členitev mogoče narediti bolj na desni, na bolj katoliški (krščansko demokratski) in bolj laičen del (pro Janšev), pristaše ljudske stranke ali celo Jelinčiča. V velikih časopisih praviloma velja, da je del novinarjev politično neopredeljen in da so velikokrat političnim strastem v notranjih razpravah najbolj podvrženi tisti, ki se s politiko ne ukvarjajo in je ne poznajo. Za *Delo*, vsaj po izkušnji leta in pol vodenja, je mogoče reči, da z izjemo skupine glasnih skrajnih levičarjev (ki niso vsi poznavalci področja politike), za večino novinarjev velja dokaj velika distanca do politike, deklariranih desničarjev (kot antipoda levim) pa skorajda ni bilo.

Ključna in najpomembnejša z vidika pluralnosti v državi je pluralna različnost konkurenčnih medijev na uredniški in upravljavski ravni, ki dolgoročno določi usmeritev posameznih časopisov in drugih medijev, ta pa je v veliki meri odvisna od odločitev lastnikov. Uprave in odgovorni uredniki (s pomočjo resornih urednikov) imajo po zakonski in notranji ureditvi moč odločanja, kdo bo kaj delal, kaj bo kje objavljeno, kakšna bo grafika in slikovna prezentacija ter kaj bo oglaševano. Izbirajo avtorje komentarjev, kolumen in drugih mnenjskih zapisov in s tem mnenjsko usmeritev časopisa. Bo časopis podprl vključitev v Nato ali ji nasprotoval? Bo za zvišanje davkov in večje socialno posredovanje države ali obraten proces? Bo v sporih o lastninjenju podpiral domače korporacije (ki so lastniki medijev), tujo konkurenco ali oblast (ki ni brez vpliva). Kakšen bo odnos do religije? Na kakšen način bo poročal o dogajanju v medijih? Uredniki in uprave določajo tudi razporeditev uredniških in oglasnih vsebin (kje bo kaj) in s tem tip časopisa (bolj resno, bolj tabloidno, poudarek notranji politiki, športu, kroniki, mednarodni politiki ...) Mediji niso anarhične strukture, ki bi se same upravljale, ampak vodene organizacije, ki naglo sprejemajo odločitve.

Medijsko prikrivanje političnih ozadij

V tranzicijo so največji mediji vstopili kot »državni«. Za politiko je veljalo, da so se dogajale številne spremembe pri udeležbi pri vladanju, koalicijske stranke so se naglo menjavale, vrh oblasti pa je bil relativno stabilen. Ključni osebi, ki sta bili stalnici ob vseh menjavah, sta bila desetletje premier Janez Drnovšek (LDS) in predsednik Milan Kučan. Po zadnjih volitvah je prišlo do velikega preobrata, ko je oblast, prvič bolj dolgoročno, po krajših prejšnjih poskusih desnice z Lojzetom Peterleto in Andrejem Bajukom, prevzel Janez Janša. Lastniški in siceršnji vpliv oblasti je odseval na razmerja v medijih. Do zamenjave oblasti leta 2004 je veljalo, da v resnih in velikih medijih do LDS in leveice kritični posamezniki nimajo resnega dostopa do upravnih in uredniških položajev. Izjema je bil čas osamosvojitve, ko so dramatične spremembe povzročile, da politika nekaj časa položaja v medijih ni nadzorovala ali je izgubila nadzor. To je obdobje, ko sta *Delo* vodila Tit Doberšek in Danilo Slivnik, na *Večeru* pa se je povzpел Milan Predan, ki mu je nekaj let uspelo krepiti vlogo *Večera* kot nacionalnega in ne le lokalno mariborskega dnevnika. V tistem času je samo *Dnevnik* veljal za politično jasno opredeljenega (levičarsko), a to je bil hkrati čas, ko je bil ta časopis

najmanj vpliven, tudi zaradi napake uredništva v času osamosvojitvene vojne.

Za *Delo* v času Doberška, ki je ob osamosvajanju hkrati opravljal vlogo direktorja in urednika, je veljalo, da so nekaj časa postavljali nove standarde obveščanja v državi, z vrsto raziskovalnih zgodb so nekaj let pretresali državo, vladajočo politiko in podjetja. Za *Delo* in *Večer* je bilo v tistem času značilno, da sta bila na ravni urednikov in novinarjev notranje pluralna, konfliktov je bilo več na *Delu*, kjer so sčasoma prerasli celo v javno medsebojno zmerjanje (z zapisi o fašističnem novinarstvu, denimo). Na začetku tranzicije so politiki skušali vpliv v medijski krajini doseči z ustanavljanjem političnih dnevnikov. Desnica s *Slovincem*, levica pa z *Republiko*. Oba nova časopisa sta propadla, predvsem ker za uveljavitev novih dnevnikov na težkem, pretežno naročniškem trgu kapitalsko in poslovno lastniki niso zagotovili dovolj sredstev. Edini večji novi dnevnik, ki se je v prejšnjem desetletju resno uveljavil, so bile tabloidne *Slovenske novice* v lasti časopisne hiše *Delo*, ki so zadnja leta najbolje prodajan časopis v državi.

V desetletju po osamosvojitvi je s procesi lastninjenja in spreminjanjem zakonodaje prišlo do preobrata, ki je pomenil, da je večina spopadov za vodenje in urednikovanje v velikih medijih potekala med frakcijami na levi, ki je pridobila vpliv. Glavni dnevniki (*Delo*, *Večer*, *Dnevnik*) so bili, ko gre za vodenje, v zadnjih letih 90-ih in do leta 2004 dokaj uniformni, vendar so se uredniške politike zaradi zgodovine in notranjih razlogov razlikovale. Na uredniški ravni je bilo to na *Delu* obdobje Mitje Meršola (*Delo*), ki mu je Doberšek prepustil urejanje časopisa, ker je zakon prepovedal hkratno opravljanje poslovne in uredniške funkcije, zaznamoval pa ga je razplet notranjega konflikta in odhod številnih novinarjev že pred tem (na *Mag*). Na *Večeru* je bil to čas Majde Štruc, ki je prišla z mariborskega dopisništva *Dela*, in Mirana Lesjaka, ki je na *Dnevnik* prišel z leve *Republike*, še prej pa je kariero začel na *Delu* v času Doberška in Slivnika.

O v medijih prikrivanem vplivu politike v tistem času je bilo zgovorno dogajanje leta 2000, ko je za šest mesecev zavladata vlada Andreja Bajuka. Nekdanji poslanec LDS Jože Lenič, ki je vodil kapitalski sklad, je tik pred tem, ko bi ga nova vlada zamenjala, naglo prodal skladov delež v največjem časopisnem podjetju (*Delu*) z levico povezanim podjetjem in s tem preprečil možnost, da bi vpliv, ki ga je pred tem pri kadrovskih in drugih odločitvah imela LDS, pridobila nova vlada. Takrat je bila v medijih (*Finance*) objavljena zgodba, da je Lenič s tem skušal preprečiti, da bi upravljavski ali uredniški vpliv na *Delo* spet pridobil

Danilo Slivnik, ki je za levico skoraj edini predstavljal realno nevarnost izgube vpliva, saj je v času osamosvajanja že bil dokaj prepoznaven in uspešen novinar in urednik največjega časopisa. Drugih res izkušenih in prepoznavnih urednikov v velikih dnevnikih, ki bi bili blizu desnici, zaradi logike kadrovanja v času LDS-ovih vlad, preprosto ni bilo na razpolago. Ne takrat in ne kasneje.

Da bi Bajukova vlada, ko je nekaj mesecev pred volitvami prevzela oblast, sploh lahko zamenjevala v največjem tiskanem mediju, se ni zdelo verjetno. Leničev cilj (in cilj vladajočega LDS-a) je bil najverjetneje dolgoročnejši – ker so za pol leta oblast že izgubili, je naglo izpeljal, kar bi kasneje bilo sporno. Zavarovati imperija pa mu, kot se je pokazalo po letu 2004, ni v celoti uspelo. Leta 2006 je bil Danilo Slivnik že šef uprave *Dela*. Leničev »političen medijski posel« v največjih medijih v Ljubljani ni bistveno odmeval, kar dodatno kaže, kakšen vpliv je imela politika. O nerodnih dogodkih ni bilo zgodb na prvih straneh in društvo novinarjev je molčalo kot grob.

Čas pluralnosti

Novost po letu 2004 je, da je prišlo do najbolj jasnih razlik med največjimi mediji tudi na ravni uredniških politik. V Ljubljani sta si veliko bolj kot v preteklosti, razen morda v času osamosvojitve in takoj za tem, konkurirala *Delo* in *Dnevnik*. *Dnevnik* se je uredniško in kadrovsko še bolj kot prej usmeril v levo in grafično tabloidno profiliral, *Delo* pa sem kot urednik skušal držati čim bolj nevtralnno z zagotavljanjem notranje pluralnosti in širine, forma je ostala resna. Predvsem javnomnensko je bilo nekaj težav zaradi ostre kampanje skupine javno levičarsko opredeljenih urednikov in novinarjev, ki so, da bi zavarovali svoje interese, skušali politično diskreditirati časopis. Na realni ravni (torej kadrovsko in vsebinsko) pa je bila zagata točno obratna, pri zagotavljanju notranje pluralnosti, ko gre za področne urednike in izpostavljene novinarje in objavljene vsebine, je časopis ostal podoben kot v preteklosti, možnosti kakšnih velikih kadrovskih menjav in vsebinskih sprememb, ki so se jih na levi bali, sploh ni bilo. Kadrovska luknja na desni je bila in je obsežna. Hkrati je zaradi kampanje, ki jo je vodila kar novinarska organizacija, zastopanje idealov, drugačnih od skrajno levičarskih (odločno proti Janši in vsem, ki so z njim povezani), obveljalo za skoraj nespodobno.

Politično je bil sicer ves čas po osamosvojitvi najbolj opredeljen (v levo) *Dnevnik*, ki je bil po nakladi in branosti praviloma med vsemi tremi dnevnikmi najmanjši (v zadnjih dveh letih mu je uspelo prehiteti

Večer), a hkrati izdaja največji in najbolj bran tedenski časopis *Nedeljski dnevnik*, ki pa zadnja leta izgublja. *Delo*, ki je v tranzicijo vstopilo kot elitni vsedržavni časopis, ki je edini imel in še ima dopisnike po vsem svetu, je – ko gre za notranjo členitev in uredniško politiko – ostro zaznamoval notranji spopad v 90-ih, med dvema strujama urednikov in novinarjev, ki se je končal z odhodom dela uredniške in novinarske ekipe (Danilo Slivnik, Vinko Vasle, Jože Biščak, Vesna Marinčič ...), ki je ustanovila tednik *Mag*.

Kljub odhodu omenjenih novinarjev je časopis še veljal za bolj zmernega kot *Dnevnik*, vsaj v mnenjskem delu je zagotavljal več pluralnosti (z vidika bralcev in vloge, ki jo ima v medijskem prostoru, je to logično) in dokaj visok intelektualni nivo zaradi dopisniške mreže, ki omogoča izobraževanje in profesionalni razvoj. Izobrazbena raven (formalna izobrazba urednikov in novinarjev) pa je daleč od tiste, ki bi jo od najpomembnejšega resnega časopisa pričakovali in se je od časov po osamosvojitvi, kar je paradoksalno, poslabšala.

Med obema ljubljanskima dnevnikoma so se novinarji že tradicionalno izmenjevali, kar je deloma celo kazalo na trenutne politične usmeritve. V nekem obdobju je *Delo* pokupilo relativno zelo levo usmerjene poročevalce in kolumniste *Dnevnika* (poročevalec iz parlamenta Jože Poglajen, kolumnist Vlado Miheljak ...), a sta se sčasoma oba vrnila na *Dnevnik*. Vir novinarjev *Dela* je bil tednik *Mladina*, od koder so prišli Matija Grah, Boris Čibej, Ervin Hladnik Milharčič in Gregor Repovž, propadli dnevnik *Republika* in nekateri drugi neuspešni povsem strankarski časopisni projekti levice. Leta 2006, ko sem prevzel položaj odgovornega urednika, v kadrovski sestavi *Dela* ni bilo nikogar iz revije *Mag* ali nobenega novinarja, ki bi bil nekoč zaposlen na *Slovincu* ali v kakšnem drugem časopisu, ki bi mu lahko pripisali bolj desno usmeritev.

Obdobje tik pred prevzemom uredniškega položaja je zaznamoval prihod (vrnitev) Danila Slivnika na vrh *Dela* in vključitev tednika *Mag* v podjetje, kar je povzročilo hude notranje konflikte, deloma tudi zaradi občutka ogroženosti novinarjev *Dela*, ki ni izviral le iz starih zamer. Dodatne razloge za strah še najbolj ponazori dejstvo, da so imeli ob vključitvi *Maga* vsi tam zaposleni novinarji in uredniki (skupaj 5 proti 160 z *Dela*) vsaj univerzitetno izobrazbo, novinarji *Dela*, predvsem vsi tisti, ki so prišli z *Mladine* ali drugih bolj levih časopisnih projektov, so bili praviloma brez vsakršne višje formalne izobrazbe, hkrati pa na pomembnih uredniških ali dopisniških položajih, kar kaže, da so bile pri kadrovanju narejene številne izjeme, ki jih je mogoče različno ute-

meljiti. Uredniki in uprave bodo najbrž trdili, da so se za zaposlitev novinarjev brez kvalifikacij v elitnem časopisu odločali zaradi njihove izjemne kvalitete, kritiki pa, da je bil razlog političen. Kot je bil najbrž političen razlog za povsem neverjetno razhajanje pri številu naročenih tednikov *Mladina* v primerjavi z vsemi drugimi časopisi. Ne le *Magom*, tudi dnevniki. Tednika *Mladina* je bilo v vsaki redakciji vsaj petkrat več kot bi bilo po normalni delitvi, prejemale so jo vsi dopisniki po državi in v tujini. *Delo* je bilo eden največjih posamičnih kupcev tednika *Mladina*.

Skupni imenovalc vseh javno najbolj razvpitih konfliktov, ki sem jih imel kot odgovorni urednik s posameznimi uredniki ali novinarji *Dela*, je bila prav skupina novinarjev, ki so si s pomočjo povezav v levičarsko usmerjenih medijih (*Mladina*, *Dnevnik*) in obeh novinarskih organizacij (društvo in sindikat), ki jih obvladuje levica (Gregor Repovž), skušali zagotoviti ohranitev privilegiranih položajev (nadpovprečne plače in vpliv). Taktika je bila dolgoročno relativno uspešna, plačilo so prejeli po odstopu odgovornega urednika, in je šla na račun drugih novinarjev *Dela*, ki so enako usposobljeni in so povečini ravnali bolj profesionalno, po formalni izobrazbi pa omenjene prekašajo. Ali drugače – izpolnjujejo pogoje za novinarsko zaposlitev. Del novinarjev iz skupine političnih kritikov je prestopil k *Dnevniku* ali *Mladini* (Jože Poglajen, Ervin Hladnik Milharčič, Gregor Repovž). Za Poglajna in Čibeja je bilo, ko gre za notranjo komunikacijo, mogoče reči, da sta bila vsaj delno korektna in profesionalna. Da so mu redaktorji na nesprejemljiv način posegli v tekst, je denimo Poglajen opozoril odgovornega urednika in ni kar takoj – in brez vsakega preverjanja – sprožil vsedržavne kampanje o nekakšni vladni cenzuri.

Se pluralnost spleta?

Pomembna dimenzija dogajanja na trgu je uspešnost posameznih časopisov, ki so eden od kazalcev uspešnosti uprav, urednikov in ekip. Podatki o revidiranih prodanih nakladah dnevnikov v zadnjih letih kažejo dogajanje. Od leta 2004 (julij–september), odkar so na spletu dostopni podatki, se je *Dnevnik* na trgu okrepil za 2,7 odstotka, *Slovenske novice* so ohranile naklado, *Večer* je izgubil skoraj 15 odstotkov in *Delo* kar dobzzrih 18 odstotkov prodane naklade. Pri *Delu*, ki je največji poraženec, je značilno, da se je večina tega dramatičnega padca zgodila pred

zamenjavo v letu 2006, dramatičen trend izgubljanja prodane naklade pa se je po zamenjavi kljub vsem političnim turbulencam že v nekaj mesecih začel ustavljati. Zanimiv fenomen je, da *Dnevnik* do leta 2006, ko sta *Večer* in *Delo* najbolj dramatično izgubljala naklado, ni pridobil. Mu je pa to uspelo kasneje, ko sta pri obeh konkurentih časopis že vodili novi upravi in odgovorna urednika (zaradi česar je bilo veliko vroče krvi v politiki) in se je upadanje naklade znižalo. Pri *Delu* je bil v tem obdobju prvič, kar so dostopni podatki, izmerjen porast prodane naklade za odstotek – v drugem četrletju 2007 v primerjavi s prvim. Stalno upadanje iz tromesečja v tromesečje je zadnja leta – podobno kot za *Delo* – sicer značilno za *Večer*.

	jul-sept 2004	jul-sept 2005	jul-sept 2006	jul-sept 2007
<i>Delo</i>	78.125	72.680 (-7)	66.019 (-9)	64.041 (-3)
<i>Dnevnik</i>	46.839	46.811 (0)	47.083 (+0,5)	48.100 (+2)
<i>Večer</i>	50.878	48.981 (-4)	45.722 (-7)	43.393 (-5)
<i>Novice</i>	89.758	91.405 (+2)	90.216 (-1)	89.990 (-0)

In za *Delo*:

	jul-sept 2004	okt-dec 2004	jan-mar 2005	apr-jun 2005
naročnina	60.312	61.438	60.712	59.953
kolportaža	17.813	15.136	14.518	13.376
skupaj	78.125	76.574	75.231	73.329

	jul-sept 2005	okt-dec 2005	jan-mar 2006	apr-jun 2006
naročnina	57.566	58.818	57.451	55.244
kolportaža	15.114	12.867	12.359	11.846
skupaj	72.680	71.685	69.810	67.090

	jul-sept 2006	okt-dec 2006	jan-mar 2007	apr-jun 2007
naročnina	52.935	54.624	53.581	54.494
kolportaža	13.084	11.100	10.888	10.718
skupaj	66.019	65.724	64.469	65.212

Pri številkah velja opozoriti, da učinkovitosti in sposobnosti uprav in urednikov ni mogoče povsem neposredno povezati z dogajanjem na trgu. Časopisi so dolgoročni projekt, kjer se napake in spodrsaljaji pri

uredniški politiki, torej kadrovski politiki in vsebini, pokažejo dolgoročno. Stabilnost na uredniških položajih, ki je značilna za *Dnevnik* in *Slovenske novice*, lahko dolgoročno pomeni prednost pred številnimi menjavami, ki so značilne za *Večer* in *Delo*.

Iz števil, ki so na spletu dostopne še bolj podrobno, je razvidno, da je jasno določitev uredniške politike na *Delu* s postavitvijo standardov (točno, pošteno in uravnoteženo poročanje), pluralnost v mnenjskem in uredniškem delu (nismo služabniki ne desnih in ne levih) in poskus dvigniti izobrazbeno strukturo v uredništvu, trg sprejel, kar je tudi logično, ker je javnost pluralno strukturirana in ker *Delova* struktura bralcev, ki je v primerjavi s strukturo bralcev *Dnevnika* in *Večera* bolj izobrazena, premožnejša in mlajša, postavlja visoke zahteve.

Tudi generalno gledano je bil trend večje konkurenčnosti med največjima resnima dnevnikoma (*Delo*, *Dnevnik*) z vidika zagotavljanja možnosti izbire za državo dober. Ta različnost se je pokazala pri nekaterih največjih zgodbah v medijih, denimo ob konfliktih ob družini Strojani, konfliktih ob obveščevalni službi, pri razpadanju LDS, začetku naraščanja inflacije ... Oba dnevnika je silila k boljšemu delu, preverjanju, premišljanju. Jasno je bilo, da lahko konkurent izrabi napake.

Ali se bo ta trend povečanja politične in siceršnje konkurenčnosti nadaljeval, je težko oceniti. Razplet v uredniško in po bralski strukturi tradicionalno desno usmerjenem tedniku *Mag*, ki je na trgu političnih tednikov predstavljal antipod levi *Mladini*, ki so ga uredniško prevzeli novinarji, ki bi nazorsko prej sodili na *Mladino*, za pluralnost medijskega prostora ni najboljši znak. Ali bodo kupci spremembo sprejeli, pa bomo videli.